

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 246

ŞAFİLİĞİN KURUMSALLAŞMASINDA
BÜVEYTÎ ve el-MUHTASAR'I

Adem ARSLAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak
FCR

Baskı & Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alinteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Temmuz 2017

ISBN: 978-605-9652-42-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**ŞAFİİLİĞİN KURUMSALLAŞMASINDA
BÜVEYTÎ ve el-MUHTASAR'I**

Adem ARSLAN

Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	13
KISALTMALAR -----	15
GİRİŞ-----	17
I- KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI-----	17
II- KONUNUN SINIRLANDIRILMASI -----	19
III- ÇALIŞMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ-----	20
IV- KAYNAKLARIN ANALİZİ-----	21
V- KONUNUN SUNULMASI-----	24

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRİ III. ASIRDA İSLÂM DÜNYASININ GENEL DURUMU VE BÜVEYTÎ'NİN YETİŞTİĞİ İLMÎ ORTAM

I- BÜVEYTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE İSLÂM DÜNYASININ Sİ- YASİ, EKONOMİK, SOSYAL VE İLMÎ DURUMU -----	27
A. Abbasi Devleti'nin Siyasi ve İdari Durumu -----	30
B. Abbasi Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı-----	33
C. Abbasi Devleti'nde İlmî Hayat ve İlmî Hayatı Canlı Kılan Faktörler-----	36
1. Filolojik ve Edebi Çalışmalar-----	39
2. İslâmî İlimler -----	42
3. Diğer Bilimler -----	49
D. Kültürel Hayat ve Tercüme Faaliyetleri-----	50
E. Abbasi Devleti'nin Diğer Devletler ile İlişkileri (Dış ilişki- ler)-----	53
II- BÜVEYTÎ'NİN HAYATI VE YETİŞTİĞİ İLMÎ ÇEVRE -----	55
A. Doğumu -----	55
B. İsim, Künye ve Lakabı -----	59
C. Büveytî'nin Hocaları ve Etkilendiği Âlimler -----	60
1. Ebu Muhammed b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri (ö. 197 h.)-----	61

2. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204 h.) -----	62
D. Büveytî'nin Öğrencileri-----	63
1. Doğrudan Öğrencileri veya Öğrencilerinin Yetiştirdiği Âlimler -----	65
a. Rebi' b. Süleyman el-Murâdî -----	65
b. Ebu İsmail et-Tirmizî -----	66
c. Osman b. Said ed-Dârimî es-Sicistanî -----	67
d. Ebubekir b. Hüzeyme -----	68
e. Ebu Hatim er-Râzî -----	69
f. İbrâhim b. İshak el-Harbi -----	70
g. Ebu Sehl el-Bahili el-Buhârî -----	71
h. İbn Uht Ğazâl -----	71
i. Zekeriya b. Yahya es-Saci -----	71
j. Ebu'l-Velid Musa b. Ebi'l-Carud el-Mekkî (İbn Ebu'l-Carud) -----	72
k. İbnü'l-Carud en-Nisaburî-----	73
l. Muhammed b. Abdullah b. Said el-Endulusi el- Cevheri-----	73
m. Ahmed/İbrahim b. Mansur er-Remâdi -----	74
n. Ebu Tahir Hayr b. Arefe el-Mısri el-Havlanî -----	74
o. Salih b. Muhammed er-Râzî -----	74
p. Kasım b. Abdullah b. Muğire el-Cevheri -----	74
r. Kasım ibn Hişam es-Simsari -----	74
s. Muhammed b. Amir el-Missisî -----	74
t. Yahya b. Osman b. Salih el-Mısırî -----	75
u. Ahmet b. İbrâhim b. Fiyl -----	75
2. Büveytî'nin Muhtasarından Faydalanan Âlimler-----	75
a. İsa et-Tirmizî-----	75
b. İbn Kuteybe -----	75
c. Ebu'l-Hasan Musa el-Kurayni-----	75
d. Ebu Bekr Muhammed b. el-Munzir -----	76
e. Ebu Ca'fer et-Tahâvî -----	76

f. Ebu'l-Abbas el-Esam (347/957)-----	76
g. Ebu Zur'a er-Râzî (375 h.)-----	76
h. Muhammed b. Bişr (248-332)-----	77
E. Büveytî'nin Eserleri-----	78
F. Büveytî'nin İlmî ve Ahlâkî Kişiliği-----	79
G. Büveytî'nin Etkilendiği Mezhebler-----	82
H. Büveytî'nin Akaid Yönü-----	82
İ. Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Rey Oluşumları Karşısında el-Büveytî'nin Tutumu-----	83
J. Büveytî'nin Etkileri-----	86
K. İmam Şâfiî'nin Mısır'daki Ders Halkasının Varisi Olarak Büveytî-----	89
L. Siyasi Duruşu-----	91
1. Mutezile Mezhebi ve Etkileri-----	91
2. Mihne Karşısında Büveytî-----	93
M. Vefatı-----	96

İKİNCİ BÖLÜM

BÜVEYTÎ'NİN ŞAFİÎ MEZHEBİNİN TEŞEKKÜLÜNDEKİ ROLÜ

I- FIKIH MEZHEBLERİNİN OLUŞUM SÜRECİ-----	101
A. Fıkıh Tanımı-----	101
B. Fıkıhın Doğuşu ve Oluşumu-----	102
C. Fıkıh Ekollerinin Oluşumuna Tesir Eden Durumlar----	106
1. Şehir Fakihleri ve Ekolleşme Temayülleri-----	107
2. Hadis Ekolü (Hicaz veya Medine) ve Temsilcileri--	110
3. Re'y Ekolü (Irak veya Kûfe) ve Temsilcileri-----	112
II- ŞAFİÎ MEZHEBİNİN TEŞEKKÜLÜ-----	113
A. İmam Şâfiî'nin Hayatı-----	113
B. Eserleri-----	117
1. el-Üm-----	118
2. er-Risâle fi'l-Usul-----	118

3. el-Hucce-----	119
4. el-Mebsut-----	119
5. Ahkâmü'l-Kur'an-----	119
6. İhtilafü'l-Hadis-----	120
7. Müsnedü'ş-Şâfiî-----	120
8. Kitabu'l-Emâli-----	120
9. es-Sebk ve'r-Remy-----	120
C. Şâfiî Fıkıh Düşüncesinin (Cedid Dönemi) Yayılmasında Etkili Olan Diğer Öğrencileri-----	120
1. Ebu İbrâhim İsmail b. Yahya el-Müzenî (ö. 264/878)	121
a. Müzenî ile Büveytî'nin Arasındaki Bazı Farklar --	124
2. Rebi' b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/884) -----	126
a. Ravi Olarak Rebi b. Süleyman el-Murâdî-----	129
3. Ebu Bekr Abdullah b. Zubeyr b. İsa el-Humeydî (ö. 219/834)-----	131
4. Muhammed b. Abdullah b. Abdilhakem (ö. 268/882)	133
5. Harmele b. Yahya et-Tücîbî (ö. 243/858)-----	136
6. Rebi' b. Süleyman el-Cizî (256/869) -----	138
7. Yûnus b. Abdüla'lâ es-Sadeî (170-264 h. /787-878 m.)	140
D. İmam Şâfiî'nin Metodolojisi -----	143
1. Kitab ve Sıhhatı Sabit Sünnet -----	144
2. İcmâ -----	145
3. Sahabi Kavli -----	146
4. Kıyas -----	146
E. Şâfiî Fıkıh Ekolünün Teşekkülü (Oluşum Süreci)-----	148
F. Şâfiî Fıkıh Ekolünün Yayılması -----	149
G. el-Üm'mün İmam Şâfiî'ye Aidiyeti ile İlgili İhtilaflar -	152
III- BÜVEYTÎ'NİN USÛLÎ GÖRÜŞLERİ ve ŞÂFİİ MEZHEBİNİN SİSTEMLEŞMESİNDEKİ ROLÜ -----	154
A. Şâfiî-Büveytî İlişkisi -----	154
B. Büveytî'nin Kur'an ve Sünnet Anlayışı -----	158
C. Büveytî'nin Hadisçiliği -----	160

D. Büveytî'nin İcmâ Anlayışı -----	161
E. Büveytî'nin Kıyas'a Bakışı -----	162
F. Büveytî'nin Sahabe Kavlı İle İlgili Görüşleri -----	165
G. Büveytî'nin Usul Anlayışı Ve Deliller Hiyerarşisi -----	168
H. Büveytî'nin Taklid Anlayışı -----	169
İ. Büveytînin Kelâm Anlayışı -----	172
J. Mezhebin Oluşum ve Sistemize Edilmesinde Büveytî'nin Rolü -----	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜVEYTÎ'NİN EL-MUHTASAR İSİMLİ ESERİNİN SİSTEMATİĞİ VE İÇERİK ANALİZİ

I- İSLÂM HUKUK LİTERATÜRÜNDE MUHTASAR TÜRÜ VE OR-TAYA ÇIKIŞI -----	181
A. Muhtasar Türünün Olumlu ve Olumsuz Yönleri -----	185
B. Şâfî Mezhebi'nin İlk Dönem Muhtasarları -----	186
1. el-Büveytî'nin el-Muhtasar'ı -----	187
2. el-Müzenî'nin el-Muhtasar'ı -----	188
3. Rebi b. Süleyman el-Murâdî'nin el-Muhtasar'ı -----	190
4. Harmele b. Yahya et-Tucibî'nin el-Muhtasar'ı -----	191
5. Ebu'l-Velid Musa Ebi'l-Carud'un el-Muhtasar'ı -----	191
6. Ebu'l-Hasan el-Münzirî'nin el-Muhtasar'ı -----	192
II- BÜVEYTÎ'NİN EL-MUHTASAR'ININ YAZMA NÜSHALARININ TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ -----	193
A. Büveytînin Muhtasarının Önemi -----	195
B. el-Muhtasar'ın Mevcut Farklı Nüshaları -----	197
1. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Ko- leksiyonu El Yazma Nüshası -----	197
2. Kahire El-Yazma Nüshası -----	198
3. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (1078) Numaraya Kayıtlı El Yazma Nüshası -----	198

4. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (1079) Numaraya Kayıtlı El Yazma Nüshası -----	199
C. el-Muhtasar Yazmalarının Sistematiği ve İçeriği -----	200
1. Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu El Yazma Nüshası (“Muhtasar S”) -----	200
2. Mısır/Kahire El Yazma Nüshası (“Muhtasar M”) ----	213
3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (1078) Numarada Kayıtlı el-Muhtasar El Yazma Nüshası (“Muhtasar T1”) 214	
4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (1079) Numarada Kayıtlı el-Muhtasar El Yazma Nüshası (“Muhtasar T2”) 230	
D. Mevcut Muhtasar Nüshalarında Müellif Kimliği ve Rivayet Farklılıkları İle İlgili İhtilaflar -----	243
1. el-Muhtasar’ın Müellif Kimliği-----	243
2. el-Muhtasar El Yazması Nüshalarının Rivayet Zinciri 244	
E. el-Muhtasar’ın el-Büveytî’ye Nisbeti’nin Değerlendirilmesi -----	245
1. İlk dönem Eserlerinin Rivayet Yöntemi ve el-Muhtasar 245	
2. el-Muhtasar’ın El Yazması Nüshaları Üzerindeki (Ön Yüzündeki) Yazıların Müellife İşareti -----	248
3. el-Muhtasar’a Yapılan Atıflar’ın Eserin el-Büveytî’ye Ait Olduğunu Desteklemesi -----	249
F. Mevcut el-Muhtasar Nüshalarının Ana Nüshadan İstinsah Edildiğini Gösteren Karineler-----	250
G. el-Muhtasar’ın Rivayet Zincirinde el-Büveytî’nin İsminin Olmamasının Muhtemel Nedenleri -----	252
H- el-Muhtasar’da Fıkhî Konuların İşleniş Tarzı-----	254
III- EL-MUHTASAR’IN İÇERİK ANALİZİ -----	256
A. el-Muhtasar Nüshalarının Kitap-Bab ve Konuları ile İlgili Hususlar (Kitap/Bab Sayıları ve Bazı Konular) -----	265
B. el-Muhtasar’ın El Yazması Nüshalarının “Kitap/Bab” İsimlendirmelerinin (Kitap/Bab Algısı) Nüshalara Göre Farklılaşması -----	268
1. el-Muhtasar’ın Bir Nüshasında “Bab Veya Kitap” Olarak Verilen Konunun, Diğer Nüshalarda Daha Farklı Bir Başlık İle Ele Alınması -----	268

2. el-Muhtasar'ın Bir Nüshasında "Bab" Olarak Geçen Bazı Konuların, Diğer Nüshalarda Sade Bir Konu Şeklinde Ele Alınması -----	270
C. el-Muhtasar Üzerine Sonraki Zamanlarda Yapılan Bazı Müdahaleler (İlaveler/Düzenlemeler)-----	271
1. En Eski Tarihli el-Muhtasar El Yazma Nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Nüshası) Yer Alan Rivayet Zinciri ve Bu Rivayet Zincirinin Sonraki Tarihli el-Muhtasar Yazmalarındaki Durumu -----	275
a. En Eski Tarihli el-Muhtasar Nüshasının Rivayet Zinciri -----	275
b. En Eski Tarihli el-Muhtasar El Yazma Nüshasının Bablarında Yer Alan Rivayet Zincirinin Veya Rivayet Zincirindeki İsimlerden Bazılarının, Sonraki Dönemlere Ait, Diğer el-Muhtasar El Yazma Nüshalarının Rivayet Zincirinde Yer Almadığı İle İlgili Bazı Hususlar-----	278
2. el-Muhtasar'ın Konuları İçerisinde Görüşleri Bulunan Bazı Âlimlerin, Sonraki Tarihli el-Muhtasar El Yazmalarında, Görüşleriyle İlgili Ortaya Çıkan Bazı Farklılıklar	279
a. En Eski Tarihli el-Muhtasar Nüshası Konuları İçerisinde Bazı Yerlerde Geçen "Ebu Hatim"e Ait "İsmin" veya "Yorumun" Topkapı Sarayı Kütüphanesi Nüshalarında Hafzedilmesi -----	281
b. el-Muhtasar Nüshalarının Konuları (Siyer Bahsi) İçerisinde Geçen Bazı Yorumların Kime Ait Olduğu Konusunda Nüshalar Arasında Ortaya Çıkan Farklılıklar-----	283
3. En Eski Tarihli el-Muhtasar Nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla El Yazması) Bulunmayıp Sonraki Tarihli el-Muhtasar Nüshalarına Yapılan İlave Şeklindeki Düzenlemeler -----	285
D. Âlimlerin İhtilaflarını İçeren el-Muhtasar'ın Bazı Bölümleri -----	287
E. el-Muhtasar'da er-Risâle (İmam Şâfiî'nin Günümüze Kadar Ulaştığı Bilinen İlk Usûl Eseri) -----	288
F. el-Muhtasar ile İlgili Bazı Mukayeseler -----	290

1. el-Muhtasar'ın Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Bölümü El Yazması ile Bu Nüshanın Yakın Kopyası Şeklindeki Kahire Nüshasının Yüzeysel Mukayesesi -----	290
2. el-Muhtasar ile el-Üm Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar -----	291
a. Büveytî'nin el-Muhtasar'ında İmam Şâfiî'den Yapılan Aktarma Yöntemi İle el-Üm'de Rebi b. Süleyman el-Muradî'nin İmam Şâfiî'den Yaptığı Aktarma Yönteminin Karşılaştırılması-----	295
3. Büveytî'nin Muhtasarının Müzenî'nin Muhtasarı ile Mukayesesi -----	298
a. Sistematik Yapı Olarak -----	300
b. Bab ve Kitap Sayıları ve Düzenleri Açısından ---	301
c. İçerikleri ve İtimat Ettikleri Kaynaklar Açısından	302
d. el-Üm ile İlişkileri Açısından -----	304
e. Kitap ve Bab Dizilişleri Açısından -----	308
f. Rivayet Yöntemleri Açısından -----	310
g. er-Risâle ile İlişkileri Açısından -----	315
h. İmam Şâfiî'ye Muhalefeti ve Sadakati Açısından	317
i. Önemleri Açısından -----	319
4. El-Büveytî'nin Muhtasarı ile el-Müzenî'nin Muhtasarının Hukuki Yargıları Sunma Tarzlarının Farklı Olması	320
G. Şâfiîliğin el-Büveytî Modeli -----	320
H. İmam Şâfiî'nin Halefi Olmasına Rağmen Büveytî'nin Telif Ettiği el-Muhtasar'ın Şâfiî Ekolünde Arka Planda Kalmasının Muhtemel Nedenleri -----	321
İ. el-Muhtasar'da Sıklıkla Kullanılan “Qale eş-Şâfi’i” İbaresinin Hakkında-----	322
J. el-Muhtasar'da Dikkate Alınan Şeri Kaynaklar -----	323
K. el-Muhtasar'ın Kaynaklar Hiyerarşisi -----	326
SONUÇ -----	329
BİBLİYOGRAFYA -----	337
DİZİN -----	363
EKLER -----	369

ÖN SÖZ

İmam Şâfiî, gerek yazdığı eserler, gerekse yetiştirdiği öğrenciler ile İslâm hukuku tarihine ve özellikle Şâfiî mezhebine önemli bir miras bırakmıştır. Yetiştirdiği birçok talebe kendisinden sonra fikirlerinin yayılması ve yaşanması noktasında, çok önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Bu önemli öğrencilerinden biri de, Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî'dir.

Mısır'ın 'Yukarı Sa'iyd' bölgesindeki 'Buveyt' köyüne nispet edilen Ebu Yakub el-Büveytî, Abbasiler'in altın çağı olarak zikredilen, ilimlerin tasnif edildiği ve ilmi hayatın canlı olduğu, ilk asrında yaşamıştır. Ebu Yakub el-Büveytî, İmam Şâfiî'nin Mısır'daki ders halkasını, kendisinden sonra idare etmiş, verdiği eğitim öğretim (tedris) ve yazdığı eserler ile (telif), Şâfiî düşüncesinin benimsenmesi ve geniş alanlara yayılmasına önemli katkılar sunmuştur. Bu nedenle, Ebu Yakub el-Büveytî'yi bilmeden ve türünün ilk örneği olan, *el-Muhtasar* isimli eserini değerlendirmeden, Şâfiî düşüncesini değerlendirmenin sağlıklı olamayacağı açıktır. Çalışmamızda bu boşluğu gidermeyi hedefledik.

Büveytî'nin *el-Muhtasar*'ının önemli yazma nüshaları bulunmaktadır. El-Muhtasar üzerine çalışmalar yapacak olan araştırmacıların, yazma nüshalardan daha kolay bir şekilde istifade edebilmesi için, çalışmamızda, el yazması Muhtasar nüshalarını, konu sıralamasına göre düzenleyip uluslararası numaralandırma yöntemiyle numaralandırdık. Türkiye'deki yazma nüshalar yanında, özellikle Orta Doğu'da yaşanan sıkıntılar nedeniyle, Mısır'daki nüshaya ulaşmakta zorluk çektiğimizi, ancak nihayetinde bu nüshayı da temin etmeyi başararak, bütüncül ve sağlıklı bir değerlendirme yapma fırsatı yakaladığımızı da ifade etmek isteriz.

Çalışmamızın her aşamasında yol gösteren, nezaket ve hoşgörüsünü esirgemeyen, değerli vakitlerini paylaşan ve kütüphanesinden yararlanma fırsatı sunan, danışman hocam Prof. Dr. Şamil DAĞCI'ya, bilgisinden ve kütüphanesinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ali BAKKAL'a ve emeği geçen hocalarıma ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca yetişmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, üzerimde hiçbir zaman ödeyemeyeceğim emekleri bulunan, çalışmanın hazırlık aşamasında baki âleme göçmesiyle bizi derinden etkileyen muhterem aneciğime buradan teşekkürü bir borç biliyor, kendisine Yüce Mevlâ'dan bolca rahmet diliyorum.

Adem ARSLAN

Ankara, 2015